

Należy pogratulować Uniwersytetowi im. Adama Mickiewicza znakomitej inicjatywy i wyrazić z tego powodu radość. Blisko osiemdziesięcioletni dzisiaj Peter Brook (urodził się 21 marca 1925 roku w Londynie) jest niewątpliwie jedną z największych indywidualności współczesnej sztuki teatru, żywą legendą kultury XX wieku, twórcą emblematycznym. Jego twórczy dorobek i zasługi są tej rangi, a przy tym tak liczne i wielokierunkowe, że niepodobna ich nawet wszystkich wymienić w ramach okolicznościowej opinii. Można jedynie wskazać najważniejsze z nich. Na szczęście kilka lat temu powstała polska monografia *Teatr Bezpośredni Petera Brooka* (jedna z najlepszych w literaturze światowej), dzięki której można zapoznać się z twórczością artysty (Wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2000). Jej autorem jest pracownik naukowy Zakładu Dramatu i Teatru Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu Adama Mickiewicza doktor Grzegorz Ziółkowski.

Niezwykły wymiar i bogactwo talentu Petera Brooka, obejmujący kilka dziedzin dorobek twórczy, a przede wszystkim najwyższa jakość i znaczenie jego dokonań budzą od kilkudziesięciu lat podziw i najwyższy szacunek na całym świecie, ale też onieśmiałają. Jego zasługi dla szeroko pojętej kultury są po prostu ogromne.

Peter Brook uważany jest od dawna za jednego z najwybitniejszych reżyserów, twórcę przynajmniej kilkunastu przedstawień, które weszły do historii światowego teatru dramatycznego i muzycznego. Kariere artystyczną rozpoczął wczesnie, bo mając siedemnaście lat wyreżyserował swoje pierwsze przedstawienie – był nim *Doktor Faustus* Christophera Marlowe'a, zrealizowany w amatorskiej obsadzie w małym londyńskim Torch Theatre, a już trzy lata później został obwołany cudownym dzieckiem brytyjskiej sceny.

Przez sześćdziesiąt lat twórczej aktywności wyreżyserował blisko dziewięćdziesiąt spektakli dramatycznych i operowych. Wymienię jedynie najbardziej znane spośród nich. Były to w kolejności: *Borys Godunow* Modesta Musorgskiego i *Cyganeria* Giacomina Pucciniego (1948: Royal Opera House, Covent Garden), *Wesele Figara* Wolfganga Amadeusza Mozarta i *Salome* Richarda Straussa, z dekoracjami Salvadora Dali (1949: Royal Opera House, Covent Garden), *Miarka za miarkę* Shakespeare'a, z Johnem Gielgudem (1950: Shakespeare Memorial Theatre, Stratford), *Opowieść zimowa* Shakespeare'a, z Johnem Gielgudem (1951: Phoenix Theatre, Londyn), *Faust* Charles'a Gounoda (1953: Metropolitan Opera, Nowy Jork), *Titus Andronicus* Shakespeare'a, z Laurencem Olivierem i Vivien Leigh (1955: Shakespeare Memorial Theatre, Stratford), *Hamlet* Shakespeare'a, z Paulem Scofieldem (1955: Phoenix Theatre, Londyn), *Burza* Shakespeare'a,

Transkulturowy teatr Petera Brooka.

Opinia w sprawie nadania
Panu Peterowi Brookowi tytułu
doktora honoris causa.

z Paulem Scofieldem w roli Ariela (1957: Shakespeare Memorial Theatre, Stratford), *Eugeniusz Oniegin* Piotra Czajkowskiego (1957: Metropolitan Opera, Nowy Jork), *Balkon* Jeana Geneta (1960: Théâtre de Gymnase, Paryż), *Król Lear* Shakespeare'a, z Paulem Scofieldem (1962: Royal Shakespeare Company, Stratford), *Marat/Sade* Petera Weissa (1964: Aldwych Theatre, Londyn), *Edyp* Seneki, z Johnem Gielgudem (1968: National Theatre, Old Vic, Londyn), *Sen nocy letniej* Shakespeare'a (1970: Royal Shakespeare Company, Stratford), *Orghast* (1971: Persepolis, Iran, premiera w ramach piątego Międzynarodowego Festiwalu Sztuki w Szirazie), *Tymon Ateńczyk* Shakespeare'a (1974: pierwszy spektakl w Bouffes du Nord w Paryżu), *Ikowie* według antropologicznego studium Colina Turnbulla ukazującego los ginącego plemienia z Ugandy (1975: Bouffes du Nord, Paryż), *Ubu w Bouffes* (1977: Bouffes du Nord, Paryż), *Antoniusz i Kleopatra* Shakespeare'a, z Alanem Howardem i Glendą Jackson (1978: Royal Shakespeare Company, Stratford), *Miarka za miarkę* Shakespeare'a (1978: Bouffes du Nord, Paryż), *La Conférence des Oiseaux* (Konferencja ptaków) według perskiego poematu mistycznego Fariduddina Mohammada Attara (1979: Bouffes du Nord, Paryż; premiera w ramach trzydziestego trzeciego Festiwalu w Awinionie), *Wiśniowy sad* Antoniego Czechowa (1981: Bouffes du Nord, Paryż), *Tragedia Carmen* na motywach *Carmen* Georges'a Bizeta, w trzech różnych obsadach roli tytułowej (1981: Bouffes du Nord, Paryż), adaptacja hinduskiego eposu *Mahabharata*, z udziałem aktorów wielu narodowości i kultur (1985: Bouffes du Nord, Paryż; premiera na festiwalu w Awinionie, w kamieniołomie Boulbon) – pokazywaną na czterech kontynentach *Mahabharatę* wielu krytyków uznało za „najlepszy spektakl dekady”, a po tournée po USA, Japonii i Australii pisano nawet, że jest to „teatralne osiągnięcie stulecia” – *Burza* Shakespeare'a (1990: Bouffes du Nord, Paryż; premiera w Zurychu), *Tragedia Hamleta* według Shakespeare'a (2000 wersja angielska, 2002 wersja francuska; Bouffes du Nord, Paryż).

Znaczną część dorobku twórczego Petera Brooka stanowią inscenizacje dramatów Williama Shakespeare'a. Jako reżyser stale do nich wraca, przeważnie zresztą polemizując z własnymi ujęciami sprzed lat; w rezultacie takich autpolemik powstają swoiste repliki i warianty, artystyczne odpowiedzi na własne wyzwania twórcze. Tak było na przykład z *Hamletem*, z którym Brook mierzył się trzykrotnie: w 1955 (spektakl odniósł wtedy ogromny sukces podczas gościnnych występów w Moskwie), w 1995, gdy zrealizował esej teatralny *Kto idzie* na motywach *Hamleta* i tekstów reformatorów teatru XX wieku, oraz na przełomie XX i XXI wieku, kiedy wyreżyserował *Tragedię Hamleta*. Funkcję swoistych replik i autpolemik artystycznych pełnią również filmy zrealizowane na podstawie własnych spektakli. Przede wszystkim jednak z teatru elżbietańskiego wyrosła zasadnicza koncepcja teatru, której artysta pozostał wierny przez całe życie.

Jako reżyser Brook współpracował, często wielokrotnie, z największymi gwiazdami aktorskimi, takimi jak: Glenda Jackson (rola Karoliny Corday w spektaklu *Marat/Sade* stanowiła początek jej wielkiej kariery), Jeanne Moreau, Vivien Leigh, John Gielgud, Laurence Olivier, Paul Scofield, Irene Worth.

Peter Brook jest również wysoko cenionym reżyserem filmowym. Spośród najbardziej znanych jego filmów przypomnę następujące tytuły: *Opera żebracza* według Johna Gaya, z Laurence'em Olivierem (1952), telewizyjna wersja *Króla Leara*, zrealizowana w Nowym Jorku we współpracy z Orsonem Wellesem (1953), *Moderato cantabile* według Marguerite Duras (1960), *Władca much* według Williama Goldinga (1963), *Marat/Sade* (1967), *Król Lear* (1971), *Meetings with Remarkable Men* (*Spotkania z wybitnymi ludźmi*) według książki Georgija Iwanowicza Gurdżijewa (1979), *Tragedia Carmen* w trzech różnych wersjach (1983), filmowa i telewizyjna wersja *Mahabharaty* (1989 premiera na festiwalu w Wenecji), *Tragedia Hamleta* (2002). Niektóre z tych filmów to ekranizacje powieści, inne zostały nakręcone na podstawie spektakli teatralnych, przekraczając jednak konwencję dokumentu funkcjonując jako dzieła niezależne i samodzielne.

Na swojej drodze artystycznej Peter Brook był też autorem i współautorem scenariuszy filmowych i telewizyjnych, projektował scenografie i komponował muzykę do przedstawień, recenzował inscenizacje baletowe, a w kilku filmach zdarzyło mu się występować jako aktor.

Poznał osobiście wielu spośród najwybitniejszych artystów teatru XX wieku, takich jak między innymi: Gordon Craig, Bertolt Brecht, Jean-Louis Barrault, Roger Blin, Jane Littlewood, Peter Hall, Georgij Towstonogow, Jerzy Grotowski, Joseph Chaikin, Andrei Serban, Michel Saint-Denis, Tadeusz Kantor. Z niektórymi z nich współpracował.

Z początkiem listopada 1970 roku czterdziestopięcioletni Peter Brook rozpoczął działalność w założo-

nym przez niego i prowadzonym pod jego kierunkiem Międzynarodowym Ośrodku Poszukiwań Teatralnych (CIRT) w Paryżu, przekształconym w roku 1974 w Międzynarodowy Ośrodek Twórczości Teatralnej (CICT). W pierwszych trzech latach zrealizował tutaj trzy projekty mające na celu badanie w praktyce granic teatru oraz poszukiwanie nowej publiczności teatralnej. W sierpniu 1971 roku w Persepolis w Iranie, w ramach piątego Międzynarodowego Festiwalu Sztuki w Szirazie, odbyła się premiera przedstawienia *Orghast*, zrealizowanego przy współpracy Teda Hughesa, Arby Ovanessiana, Geoffreya Reevesa i Andreia Serbana w całkowicie sztucznym języku – było to praktyczne sprawdzenie, na ile możliwa jest komunikacja między ludźmi poza słowami. Na przełomie lat 1972 i 1973 odbywa ze swoim zespołem słynną dwumiesięczną podróż antropologiczno-teatralną do Afryki, przez Algierię, Niger, Nigerię, Dahomej i Mali. Jest ona zgodnie uznawana za jedną z najsłynniejszych podróży artystycznych XX wieku. Z początkiem czerwca 1973 roku zespół wyruszył do USA, gdzie w ciągu czterech miesięcy w Kalifornii, Kolorado, Minnesocie i Nowym Jorku odbywały się próby i pokazy *Konferencji ptaków*. Po zaadaptowaniu opuszczonego budynku Bouffes du Nord w Paryżu Brook realizuje w nim kolejne przedstawienia w międzynarodowej, a wraz z upływem lat również coraz bardziej międzykulturowej obsadzie, przekształcając zarazem Ośrodek Poszukiwań w Ośrodek Twórczości.

Peter Brook jest autorem ważnych książek i artykułów, niektóre spośród nich należą do klasyki dwudziestowiecznej myśli teatralnej, a nawet więcej – bo do podstawowej edukacji humanistycznej. Z książek wymienię: najbardziej znaną *The Empty Space* 1968 (polski przekład: *Pusta przestrzeń* 1977, wydanie drugie 1981), *The Shifting Point: Theatre, Film, Opera 1946–1987*, 1987 (polskie wydanie: *Ruchomy punkt: Teatr, film, opera 1946–1987*, 2004), *There Are No Secrets* 1993 – w Stanach Zjednoczonych książka ta nosiła tytuł *The Open Door* (polski przekład: *Nie ma sekretów* 1996), *Threads of Time. Recollections* 1998 („Wstęgi czasu. Wyznania”), *Avec Shakespeare* 1998, *Evoking Shakespeare* 1998 i *Between Two Silences* 1999. Jego książki i dziesiątki artykułów zostały przetłumaczone na liczne języki.

Bibliografia prac dotyczących dokonań twórczych Petera Brooka liczy już kilka tysięcy pozycji w wielu językach. Znajdują się wśród nich monografie analizujące całokształt jego twórczości, a także książki w całości poświęcone wybranym projektom artystycznym i spektaklom. Zebrane wypełniają one wcale pokaźną bibliotekę.

Brook jest laureatem francuskich nagród: imienia Moliera, Grand Prix Dominique (trzykrotnie) i Prix du Brigadier, polskiej – imienia Tadeusza Kantora, amerykańskich: obie, Emmy (dwukrotnie) oraz Tony (również dwukrotnie), przyznawany przez krytyków

teatralnych za najlepszy spektakl sezonu. W 1989 roku w Taorminie we Włoszech otrzymuje doroczną Premia Europa per il Teatro. Podczas uroczystości wprowadzenie wygłaszał Jerzy Grotowski. W 1997 roku otrzymał nagrodę Cesarza Japonii Premium Imperiale, porównywaną z Nagrodą Nobla w dziedzinie literatury. Przez królową Elżbietę II został uhonorowany orderem Commander of the British Empire, a przez prezydenta Francji – Legią Honorową. Uniwersytet Rzymski wyróżnił go doktoratem honoris causa.

Związki Petera Brooka z Polską, z polskimi artystami są długie i mocne. Począwszy od legendarnej wizyty w czerwcu 1957 roku, kiedy to w ramach europejskiego tournée odwiedził Warszawę z przedstawieniem *Titus Andronicus*, wielokrotnie gościł w naszym kraju. W 1964 roku w Teatrze Narodowym w Warszawie prezentował *Króla Leara*; w 1972 – w tym samym teatrze pokazano *Sen nocy letniej* w jego reżyserii; w 1975 – przyjął zaproszenie Grotowskiego i uczestniczył w prowadzonym przez niego Uniwersytecie Poszukiwań Teatru Narodów we Wrocławiu, w 1990 – w Ośrodku Badań Twórczości Jerzego Grotowskiego i Poszukiwań Teatralno-Kulturowych we Wrocławiu odbył się premierowy w Polsce pokaz filmu *Mahabharata* (w sześciogodzinnej wersji), w 1991 – w Ośrodku Grotowskiego we Wrocławiu dwa otwarte spotkania, drugie z nich było promocją polskiego wydania książki Piotra Demianowicza Uspieńskiego *Fragmenty nieznanego nauczania. W poszukiwaniu cudownego* (wydawnictwo Pusty Obłok, Warszawa 1991) oraz premierowe w Polsce pokazy filmu *Meetings with Remarkable Men*, w 1992 – spotkanie w Starym Teatrze w Krakowie w ramach Europejskiego Miesiąca Kultury, prezentacja filmu *Mahabharata*, odebranie Nagrody im. Tadeusza Kantora; w listopadzie 2001 – w Ośrodku Grotowskiego we Wrocławiu uczestniczy w międzynarodowej konferencji *W stronę esencji. Georgij Iwanowicz Gurdżijew – oddziaływanie i znaczenie*, jednym z dwóch organizatorów tej konferencji, a zarazem współredaktorem i tłumaczem okolicznościowego wydawnictwa był doktor Grzegorz Ziółkowski z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza; w 2002 – w czerwcu we Wrocławiu prezentacja przedstawienia *La Costume (Garnitur)* według opowiadania południowoafrykańskiego pisarza Cana Themby, a we wrześniu w Warszawie i Gdańsku – *Tragedii Hamleta* według Shakespeare'a.

Nie ulega wątpliwości, że to właśnie Peter Brook w bardzo dużym stopniu przyczynił się do światowej sławy trzech polskich twórców: Jana Kotta, Jerzego Grotowskiego i Tadeusza Kantora. Okazał się on również znakomitym interpretatorem ich dzieł. Książka Jana Kotta *Shakespeare Our Contemporary* ukazała się w Anglii w 1964 roku, w przekładzie Bolesława Taborńskiego – w załączonej do niej rozmowie tłumacza z Brookiem angielski reżyser sporo mówi o nowatorskich koncepcjach Kotta; wykorzystał je zwłaszcza w słynnej inscenizacji *Króla Leara*, którego wystawił

w stylistyce teatru Becketta. W sierpniu 1965 roku, na zaproszenie Brooka, przyjechał po raz pierwszy do Londynu Jerzy Grotowski – odbył się wtedy pokaz filmu dokumentalnego o Teatrze Laboratorium, zawierającego fragmenty z ćwiczeń aktorskich i spektaklu *Tragiczne dzieje doktora Fausta* według Marlowe'a, oraz spotkanie polskiego reżysera z zespołem Aldwych Theatre. Od tego czasu datuje się początek przyjaźni obu twórców, która przerodziła się w jedną z największych przyjaźni artystycznych naszych czasów. Takie teksty Brooka, jak: *O Jerzym Grotowskim* (pierwodruk w 1965 roku w czasopiśmie „Flourish”, trzy lata później ten sam tekst ukazał się w charakterze przedmowy do książki Grotowskiego *Towards a Poor Theatre*, 1968) i *Grotowski, sztuka jako wehikuł* (pierwodruk 1988, tekst włączony do jedynej opublikowanej za życia Grotowskiego jego książki w języku polskim *Teksty z lat 1965–1969. Wybór*, Wrocław 1990), czy wreszcie poświęcony Tadeuszowi Kantorowi tekst *Moc twórcy* (wystąpienie podczas międzynarodowego sympozjum w Paryżu w czerwcu 1989 roku *Tadeusz Kantor. Malarz, pisarz, człowiek teatru: jego wpływ pod koniec XX wieku*, publikacja 1990, polski przekład Oskara Hedemanna ukazał się na łamach miesięcznika „Teatr” 1990, nr 7) – są od dawna uznawane za teksty klasyczne. W ostatnim z nich Brook wyznał:

„Dzięki Kantorowi [...] zrozumiałem jasno, co oznaczać czuć się Europejczykiem, ponieważ dzieło Kantora, tak dalece osobiste, wyraża cierpienie naszego kontynentu w tej chwili, w tej długiej chwili historii. [...] dzieło i działalność Kantora stanowi poszukiwanie nadzwyczajnej jakości. Jego dzieło ukazuje intensywność, żarliwość, jakość jego zaangażowania i moc jego intelektu. Jego dzieło jest czymś głęboko ludzkim. W teatrze niektórzy świecą jak latarnie; całe dzieło Kantora jest takim właśnie światłem”.

W pracy nad teatralną i filmową *Mahabharatą* uczestniczyli dwaj polscy aktorzy, Ryszard Cieślak i Andrzej Seweryn.

Symbolicznego znaczenia nabiera fakt, że właśnie w Bouffes du Nord Grotowski wygłosił swój wykład inauguracyjny po objęciu katedry antropologii teatru w Collège de France.

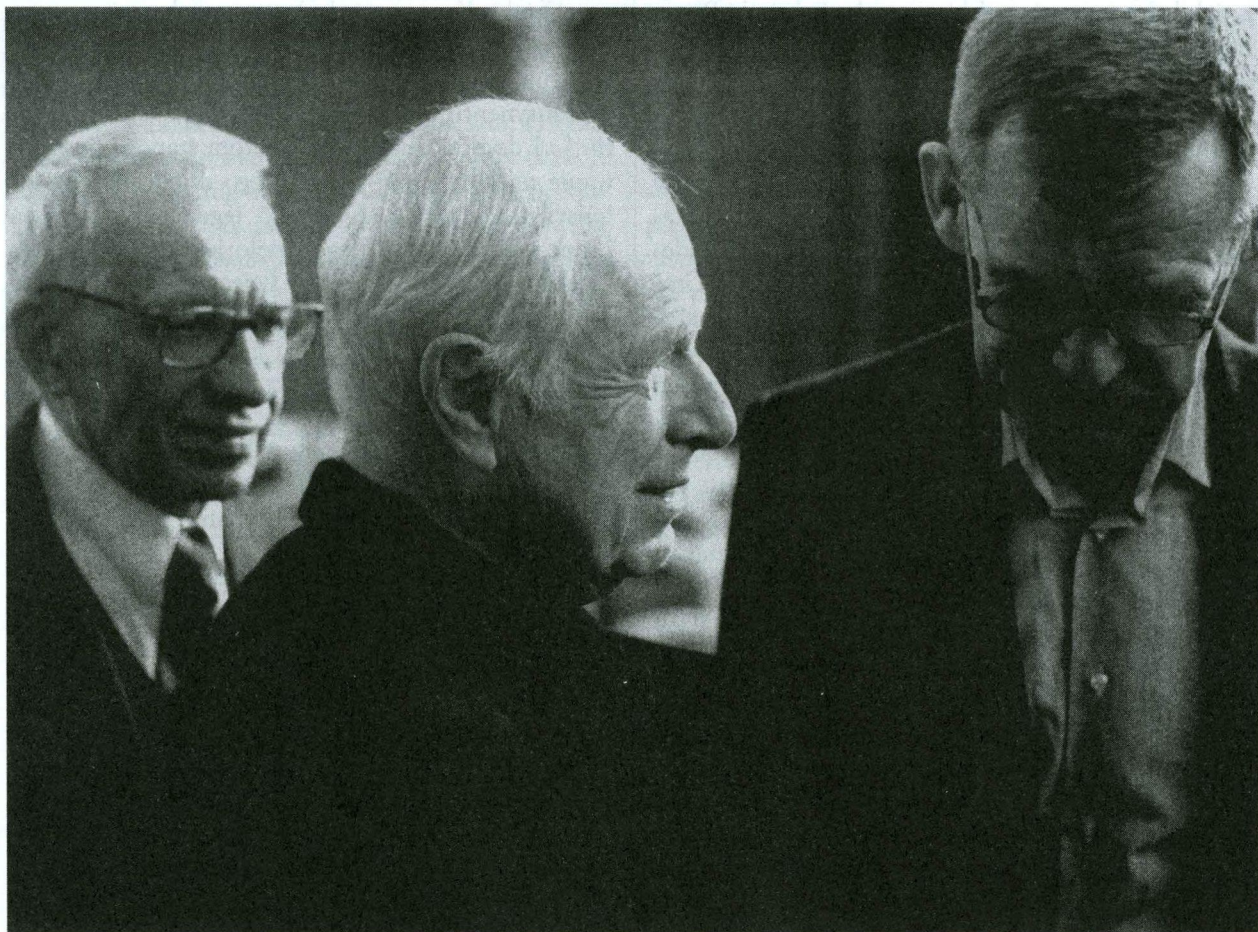
Dokonania Petera Brooka stanowią wielką inspirację i jeden z najważniejszych punktów odniesienia dla twórców teatralnych drugiej połowy XX wieku. Artysta wciąż aktywnie współtworzy oblicze współczesnego teatru. Przynajmniej od pół wieku oddziałuje on na światowy teatr i kulturę teatralną, stanowiąc w nim jedną z najbardziej wyrazistych i najwybitniejszych postaci. Dzieje się tak za sprawą jego przedstawień, publikacji, spotkań oraz warsztatów organizowanych dla studentów i adeptów sztuki teatru. W swoich spektaklach „proponuje [on] – według trafnego określenia jego polskiego monografisty – poetykę prostoty i klarowności, stanowiącą wyraz tęsknoty za docieraniem – tak w życiu, jak i w sztuce – do esencji zjawisk i ich

znaczeń”, ale ważną inspirację stanowią również głoszone i praktykowane przezeń idee. Przy tym dla wielu ludzi Brook jest również, a nawet przede wszystkim, wielkim mędrcem współczesnej kultury, przewodnikiem duchowym, mistrzem, wiernym sobie i swej niepowtarzalnej pasji.

Peter Brook, dzieląc przekonanie o wtórności form kulturowych wobec esencji człowieka i źródeł ludzkiej kondycji, stał się jednym z prekursorów teatru transkulturowego – zmierzającego do przekraczania granic kulturowych. Tym samym zwraca on uwagę na konieczność prowadzenia dialogu i możliwość osiągnięcia porozumienia przedstawicieli różnych kultur. Efektem takiego myślenia jest budowanie mostów między Wschodem i Zachodem oraz Zachodem i Południem, czemu służy między innymi przybliżanie europejskim i amerykańskim odbiorcom skarbów kultury oriental-

nej i ważnych dzieł południowoafrykańskich. Z niezwykłą konsekwencją i uporem Artysta postępuje w tym kierunku na swojej własnej drodze twórczej.

Bardzo gorąco popieram wniosek Senatu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza o nadanie Peterowi Brookowi godności doktora honoris causa. Sama uroczystość, a także towarzyszące jej przedsięwzięcia (takie jak: publikacja tłumaczenia książki P. Brooka *The Shifting Point*, spotkanie z artystą) staną się z pewnością wielkim świętem nie tylko poznańskiej *Almae Matris* i miasta Poznania, ale również polskiego teatru, polskiego środowiska naukowego i artystycznego, całej kulturalnej Polski. Doprawdy trudno jest przecenić znaczenie tego wydarzenia. Nie ulega również wątpliwości, że zostanie ono zauważone i będzie się o nim pamiętało poza naszym krajem.

Peter Brook podczas ceremonii wręczenia doktoratu honorowego, obok prof. Zbigniew Osiński (z prawej) i prof. Bogdan Walczak (z lewej). Fot. Maciej Hadrych